

Білянська Наталія Володимирівна
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема прав і свобод людини є однією з найактуальніших. Це знайшло своє відображення перш за все у Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – важливим обов'язком держави [1].

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності питання щодо створення розвинутого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію моральної шкоди.

Право на відшкодування моральної шкоди перш за все закріплене і гарантоване Конституцією України [1]. Так, кожен має право на відшкодування моральної шкоди, завданої збиранням, використанням та поширенням недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї (ст. 32), незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56), безпідставним засудженням (ст. 62), актами і діями, що визнані неконституційними (ст. 152).

Аналогічні норми містяться і в інших актах законодавства, зокрема, в Цивільному Кодексі України (далі – ЦК України), Господарському кодексі України, Сімейному кодексі України, Кодексі законів про працю України (КЗпП України), в законах України «Про інформацію», «Про авторське право і суміжні права», «Про захист прав споживачів», «Про телебачення і радіомовлення», «Про протидію торгівлі людьми», «Про жертви нацистських переслідувань» тощо.

Аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність єдиного законодавчого поняття моральної шкоди. Разом з тим, окремі правові норми визначають моральну шкоду з урахуванням особливостей тієї чи іншої галузі.

Так, наприклад, ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає моральну шкоду як шкоду, яку заподіяно особистим немайновим правам суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та яка призвела або може призвести до збитків, що мають матеріальне вираження [4].

Поняття моральної шкоди, адаптоване до специфіки трудового права, містить ст. 237¹ КЗпП України, відповідно до якої відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя [3].

Найбільш вдале визначення на законодавчому рівні, на нашу думку, пропонує Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (ч. 6 ст. 4), в якому під моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [5].

Цивільний кодекс України, який по суті визначає підстави та порядок відшкодування моральної шкоди, також не розкриває її поняття. Так, відповідно до ст. 23 моральна шкода полягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [2].

Ще одним не врегульованим на законодавчому рівні є питання щодо визначення критеріїв визначення розміру відшкодування моральної шкоди, що, в свою чергу, породжує особливий інтерес до цієї проблематики в наукових колах.

Так, О. Є. Мачульська, розглядаючи зарубіжний досвід щодо питань про компенсацію моральної шкоди, виділяє три теоретичних підходи щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди: концептуальний, особистісний і функціональний [6, с. 25].

С. І. Шимон до критеріїв, що повинні враховуватися при визначенні розміру компенсації моральної шкоди, відносить:

- характер моральних страждань (пропонується моральні страждання класифікувати на прості переживання; душевні страждання; психічні страждання, що пов'язані з фізичним болем – в цьому випадку також необхідно враховувати тяжкість ушкодження здоров'я – легке, середньої тяжкості, тяжке);

- вид психічних страждань (занепокоєння, нервозність, сором, приниження, страх, відчай);

- глибину моральних страждань (незначний душевний біль, значний, сильний, нестерпний, душевний біль руйнівної сили для здоров'я);

- істотність вимушених змін у житті потерпілого (неістотні, які можуть бути повністю або частково відновлені, та істотні, які неможливо відновити);

- тривалість негативних наслідків (короткочасні, тривалі, довічні);

- час, що минув з моменту виникнення моральної шкоди у випадках короткочасної чи тривалої дії негативних наслідків;

- ступінь вини потерпілої особи у випадках ушкодження особи (значення має лише вина у формі грубої необережності; форма вини відповідача на розмір відшкодування не впливає);

- регіон поширення відомостей про події, що сталися (кількість обізнаних осіб);

- спосіб поширення відомостей та ступінь зниження престижу, репутації залежно від характеру професійної діяльності потерпілого у сфері захисту честі та гідності;

- суспільна небезпека правопорушення, що спричинило моральні втрати;

- майновий стан особи, яка заподіяла шкоду (чи не був він до заподіяння моральної шкоди, або чи не стане внаслідок її відшкодування вкрай скрутним; це правило не застосовується при однаковому майновому стані обох сторін) [7, с. 111].

Т. П. Будякова до вирішення питання щодо компенсації моральної шкоди підходить з точки зору індивідуальних особливостей потерпілого, вказуючи, що предметом доказування в ході судового розгляду повинен бути факт впливу чи відсутності наявних у потерпілого індивідуальних ознак соціологічного характеру (стать, вік, сімейний стан тощо) на ступінь страждань, що переживаються ним, а також факт наявності індивідуальних параметрів психологічного плану (особливості характеру, ціннісні орієнтації тощо), що можуть збільшувати чи зменшувати ступінь переживань, які відчуваються [8, с. 78].

Здебільшого всі перелічені критерії знаходять своє відображення в чинному законодавстві України. Відповідно до ст. 23 ЦК України, до критеріїв оцінки розміру завданої моральної шкоди законодавець відносить:

- 1) характер правопорушення;
- 2) ступінь фізичних та душевних страждань;
- 3) погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей їх реалізації;
- 4) ступінь вини особи, яка завдала моральну шкоду;
- 5) вимоги розумності і справедливості;
- 6) інші обставини, що мають істотне значення [2].

До інших обставин, згідно з п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах відшкодування моральної (немайнової) шкоди» можна віднести: стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих та виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану тощо [9].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що відшкодування моральної шкоди насамперед передбачає вчинення щодо особи, якій завдано такої шкоди порушенням її прав, певних дій, що спрямовані на усунення або зменшення негативних наслідків її душевних страждань, викликаних завданням шкоди її здоров'ю, протиправною поведінкою інших осіб, знищенням чи

пошкодженням її майна, приниженням її честі, гідності, ділової репутації внаслідок цього порушення.

Таким чином, інститут відшкодування моральної шкоди фактично є одним із способів захисту порушених прав, передбачених Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Передусім, ця обставина є головною для вірного розуміння поняття та змісту цього інституту, а також визначення його особливої ролі в сучасному вітчизняному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96ВР. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96 (дата звернення: 15.05.2021).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2021).

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-08. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 15.05.2021).

4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 15.05.2021).

5. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2021).

6. Мачульская Е. Е. Проблемы возмещения морального вреда в трудовом праве. *Вестник Московского университета*. 1994. № 1. С. 24-30.

7. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 1998. 170 с.

8. Будякова Т. П. Индивидуальность потерпевшего и моральный вред. СПб. : Изд. Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 249 с.

9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах відшкодування моральної (немайнової) шкоди». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 15.05.2021).

Бобко Володимир Григорович

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент*

РІВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД У СФЕРІ РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ

Конституцією України визначено заборону дискримінації у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері праці. Відповідно до статті 24 основного Закону не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічно та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Стаття 35 також гарантує, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [1].

Питання щодо заборони дискримінації в реалізації права на працю досліджувалися такими вченими, як: І. В. Лагутіна, О. В. Тищенко, Н. Б. Болотіна, С. М. Прилипка, О. І. Процевський, О. М. Ярошенко та ін. Натомість, слід визнати, що наукові праці вказаних дослідників здебільшого стосуються одного з проявів дискримінації – дискримінації за ознакою статі, зокрема, проблем правового становища жінки на ринку праці або осіб похилого віку. Однак дискримінація у сфері праці може проявлятися й за іншими критеріями, зокрема за релігійною ознакою. В свою чергу така ознака дискримінації не знайшла свого належного втілення в науковій літературі. Тому зазначене питання потребує подальшого комплексного дослідження у світлі саме концепції гідної праці й в